

حرم حضرت ابوالفضل علیه السلام در گذر تاریخ

ابوذر بریری

به فاصله حدود سیصد متری شمال شرق حرم حسینی، بارگاه باصفا و نورانی حضرت عباس علیه السلام واقع شده است. این حرم، همان مکان شهادت حضرت ابوالفضل علیه السلام است که در کنار شریعه ای از فرات قرار داشته است.^۱ پرچمدار سپاه سیدالشهدا در روز عاشورای سال ۶۱ هجری، عازم شریعه شد تا برای اطفال و کودکان لب تشنه آب بیاورد؛ در حالی که خود نیز به شدت تشنه بود. وقتی داخل نهر شد، دو دستش را پراز آب کرد و نزدیک دهان برد تا بنوشد؛ اما در این هنگام به یاد تشنگی کودکان و اهل حرم امام حسین علیه السلام افتاد؛ پس بی درنگ آب را بر فرات ریخت و متوجه مأموریتش شد. چنین بود که همه وفاداری‌ها، فداکاری‌ها و مبارزه با نفس‌ها، در مقابل این فداکاری و از جان گذشتگی عباس علیه السلام رنگ می‌بازد و همگان را به کرنش وامی‌دارد.

عباس علیه السلام مشک را پراز آب کرد و خواست آن را به خیمه‌ها برساند؛ اما افسوس که دشمنان او را محاصره کرده بودند تا مانع از انجام این مأموریت شوند. به ناچار با آنها جنگید و تا آخرین نفس، از آن مشک آب دفاع کرد، ولی موفق نشد آن را به خیمه‌ها برساند. سقای کربلا در همین مکان به دست یزیدیان به شهادت رسید. سه روز بعد پیکرش با حضور امام سجاد علیه السلام و به یاری قبیله بنی‌اسد در همین مکان به خاک سپرده شد.^۲

به نوشته مورخان، محل دفن حضرت ابوالفضل در «مسناة» راه آب واقع شده؛ جایی که در آن ایام، رود نینوا از شمال به جنوب جریان داشته و روستای نینوا در امتداد ساحل آن قرار داشته است و شاید خیابانی که امروز «شارع العباس» نامیده می‌شود، در آن زمان، محل جریان رود فرات محسوب می‌شده است.^۳

◆ به نوشته مورخان، محل دفن حضرت ابوالفضل در «مسناة» راه آب واقع شده؛ جایی که در آن ایام، رود نینوا از شمال به جنوب جریان داشته و روستای نینوا در امتداد ساحل آن قرار داشته است و شاید خیابانی که امروز «شارع العباس» نامیده می‌شود، در آن زمان، محل جریان رود فرات محسوب می‌شده است.

محل دفن حضرت ابوالفضل علیه السلام سرنوشتی مانند قبر برادر و مولایش امام حسین علیه السلام دارد. بارگاه حضرت عباس در طول تاریخ در کنار حرم نورانی سیدالشهدا بارها توسط دشمنان اهل بیت علیهم السلام تخریب شده و دوباره به همت دوستان و محبان تجدید بنا گردیده است. شیخ محمد سماوی یکی از شعرای عرب که تاریخ تخریب و تأسیس این دو حرم قدسی را به شعر در آورده، در این مورد می‌سراید:

و كل من شاد بناء السبط و شاد بنا اخيه بين الرهط

و هر کس حرم سبط (امام حسین علیه السلام) را ساخت، حرم برادرش عباس را نیز در میان مردم بنا کرد.^۴

پنج سال اول، مزار شریف عباس، مانند برادرش بی‌نام و نشان و بدون سایه‌بان بود. در سال ۶۶ هجری که مختار ثقفی به حکومت رسید، اولین آستان مقدس برای مقبره‌اش ساخته شد. این آرامگاه همچنان پابرجا بود تا این که در سال ۱۷۰ هجری به دستور هارون الرشید ویران شد.^۵

در سال ۱۹۸ وقتی مأمون به جای پدر نشست، به ظاهر سیاست دوستانه‌ای با به اهل بیت علیهم السلام در پیش گرفت و این بارگاه دوباره در عصر خلافت او تجدید بنا شد. در سال ۲۳۲ هجری به دستور متوکل عباسی، زمین کربلا به کلی ویران گشت و روی آن آب بستند تا هیچ نشانی از مزارها باقی نماند. در این میان، مزار عباس باز هم به سرنوشت مزار برادر دچار شد.^۶

در سال ۳۶۹ هجری وقتی عضدالدوله بویه (آل بویه) به زیارت کربلا مشرف شد، دستور تجدید بنای حریم شریفین را صادر کرد. برای مخارج هر دو بارگاه، ساختمان‌ها و مغازه‌هایی ساخت و وقف حرم امام حسین و ابوالفضل العباس علیهم السلام کرد.^۷ به نوشته سید سلمان آل طعمه، اولین ساختمانی که بر مزار عباس ساخته شد، در سال ۳۷۲ در عصر حکومت عضدالدوله بویه بوده است. این ساختمان دارای گنبدی بلند، متشکل از گچ و آجر بود.^۸ در سال ۴۰۷ هجری وزیر حسن بن فضل بن سهلان رامهرمزی، در ۵۱۳ امیر دییس اسدی در دولت بنی مزید اسدی و قبل از سال ۵۵۶ طلائع بن رزیک (وزیر دولت فاطمیان) در بازسازی و توسعه موقوفات حرم امام حسین و حضرت عباس علیهم السلام کوشیدند.^۹

در سال ۶۵۶ قمری، پس از سقوط دولت عباسیان، فقیه بزرگ سید بن طاووس از میان شاگردانش، فردی را منصوب کرد تا بر امور حرم‌های امامان معصوم علیهم السلام در عتبات رسیدگی کند که رسیدگی به حرم حضرت عباس علیه السلام را نیز شامل می‌شد.^{۱۰}

سال ۶۹۶ ایلخان محمود غازان (حاکم مسلمان مغول) هدایایی برای بازسازی حرم امام حسین و حضرت عباس علیهما السلام تقدیم این دو بارگاه کرد و با حفر کانال‌هایی، آب را از نهر فرات به کربلا آورد. در سال ۷۰۷ قمری تعمیرات دیگری از سوی سلطان محمد خدابنده (اولجایتو) در حریم شریفین انجام گرفت.^{۱۱}

در عصر حاکمیت شیخ حسن ایلخانی، پسرش سلطان اویس سال ۷۴۰ تعمیرات اساسی بارگاه عباسی را آغاز کرد که در سال ۷۸۶ یا ۷۹۰ هجری در عصر حکومت فرزندش سلطان احمد به پایان رسید.^{۱۲}

در آغاز سلسله صفویان وقتی شاه اسماعیل در ۲۵ جمادی الثانی ۹۱۴ قمری وارد بغداد شد، فردای آن روز به سوی کربلا حرکت کرد. یک شبانه‌روز در حرم امام حسین علیه السلام معتکف شد و سپس به آستان حضرت ابوالفضل علیه السلام مشرف گشت. او در این سفر دستور داد تعمیرات مورد نیاز در حرم انجام گیرد. به علاوه، ۱۲ قندیل طلای خالص به نام ۱۲ امام معصوم که با خود آورده بود، به حرم حضرت عباس علیه السلام اهدا کرد و تمام رواق‌ها و صحن‌ها را با فرش‌های نفیس ابریشمی بافت اصفهان تزئین کرد. خادمان ویژه برای روشنایی و

نگهداری قندیل‌های آستانه استخدام کرد و چون این افراد از یک خانواده بودند، بعدها به نام «آل قندیل» معروف شدند. شاه اسماعیل دستور داد تا گنبد بارگاه را کاشی‌کاری کنند که این کار تا سال ۱۳۰۲ قمری ادامه داشت.^{۱۳}

نادرشاه افشار نیز در سال ۱۱۵۳ قمری هدایای بسیاری برای آستان حضرت ابوالفضل علیه السلام فرستاد و به دستور وی تعمیرات گسترده و تزئینات چشم‌گیری در حرم آن حضرت انجام گرفت.^{۱۴}

◆ اولین ساختمانی که بر مزار عباس ساخته شد، در سال ۳۷۲ هجری در عصر حکومت عضدالدوله بویه‌ی بوده است. این ساختمان دارای گنبدی بلند، متشکل از گچ و آجر بود.

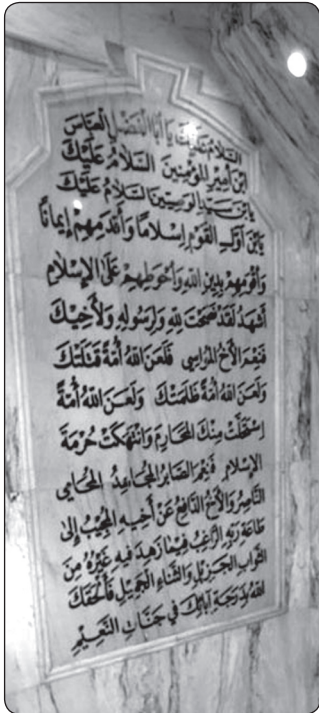
◆ در سال ۶۵۶ قمری، پس از سقوط دولت عباسیان، فقیه بزرگ سید بن طاووس از میان شاگردانش، فردی را منصوب کرد تا بر امور حرم‌های امامان معصوم علیهم‌السلام در عتبات رسیدگی کند که رسیدگی به حرم حضرت عباس علیه السلام را نیز شامل می‌شد.

در ماجرای حمله وحشیانه وهابیون به شهر کربلا در ۱۸ ذی حجه ۱۲۱۶ (روز عید غدیر)، حرم حضرت عباس علیه السلام نیز در کنار حرم حسینی مورد هجوم و غارت قرار گرفت و آسیب دید. همه هدایایی که از دوره صفویه و افشاریه به آستان مقدس حضرت ابوالفضل علیه السلام تقدیم شده بود، به غارت برده شد.^{۱۵}

در دوره سلطنت فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ق) و به همت مردم نیکوکار، همه این خرابی‌ها به صورتی نیکو ترمیم شد و حرم به گونه‌ای زیبا و دل‌گشا تعمیر و تجدید بنا گردید. در سال ۱۲۲۷ قمری ضریح نقره‌ای هدایی فتحعلی شاه بر روی مرقد مطهر نصب شد.^{۱۶} در سال ۱۳۰۴ قمری کاشی‌کاری صحن و در سال ۱۳۰۵ کاشی کارهای گنبد به پایان رسید. افزون بر این، با نظارت فقیه بزرگ حاج شیخ عبدالحسین تهرانی (متوفای ۱۲۸۶ق) معروف به «شیخ العراقین» از ثلث املاک میرزا تقی خان امیر کبیر، تعمیرات و تأسیسات گسترده‌ای در این حرم شریف انجام گرفت.^{۱۷}

وی مورد اعتماد خاص امیر کبیر بود و امیر او را وصی خود قرار داد. همچنین او از سوی ناصرالدین شاه به نظارت تعمیرات حرم امام حسین و حضرت عباس علیه السلام منصوب شد.^{۱۸} در این دوره، موقوفات بسیاری در مناطق مختلف وقف این حرم شریف گردید که موقوفات

نقش شیخ عبدالحسین
تهرانی و شیخ جعفر
کاشف الغطا در بازسازی و
توسعه حرم حضرت عباس (ع)
بسیار چشم‌گیر است.
آنها علاوه بر بهره‌برداری
از امکانات سلسله قاجار،
توانستند دولت عثمانی
را هم در راستای ترمیم و
تزیین بخش‌های قدیمی و
فرسوده حرمین شریفین در
کربلا تشویق کنند.

اخوان سردار حسن خان و سردار حسین خان قزوینی
ایروانی در قزوین، ایروان و تهران از آن جمله است.^{۱۹}
در این دوره، نقش شیخ عبدالحسین تهرانی و شیخ
جعفر کاشف الغطا در بازسازی و توسعه حرم حضرت
عباس (ع) بسیار چشم‌گیر است. آنها علاوه بر بهره‌برداری
از امکانات سلسله قاجار، توانستند دولت عثمانی را هم
در راستای ترمیم و تزیین بخش‌های قدیمی و فرسوده
حرمین شریفین در کربلا تشویق کنند.^{۲۰}

در سال ۱۳۰۳ قمری فردی به نام «حاج شکرالدین
بدل بک افشاری» با راهنمایی و اشراف فقیه عصر شیخ
زین العابدین مازندرانی (متوفای ۱۳۰۹ق) هزینه طلاکاری
ایوان جلوی حرم حضرت ابوالفضل (ع) را بر عهده
گرفت.^{۲۱}

در سال ۱۳۰۹ قمری یک تاجر تبریزی یا شیرازی به
نام «عبدالجبار» هزینه طلاکاری بخش بالایی مأذنه‌های
آستان مقدس حضرت عباس (ع) را پرداخت کرد و این
کار در مدت یک سال انجام گرفت.^{۲۲}

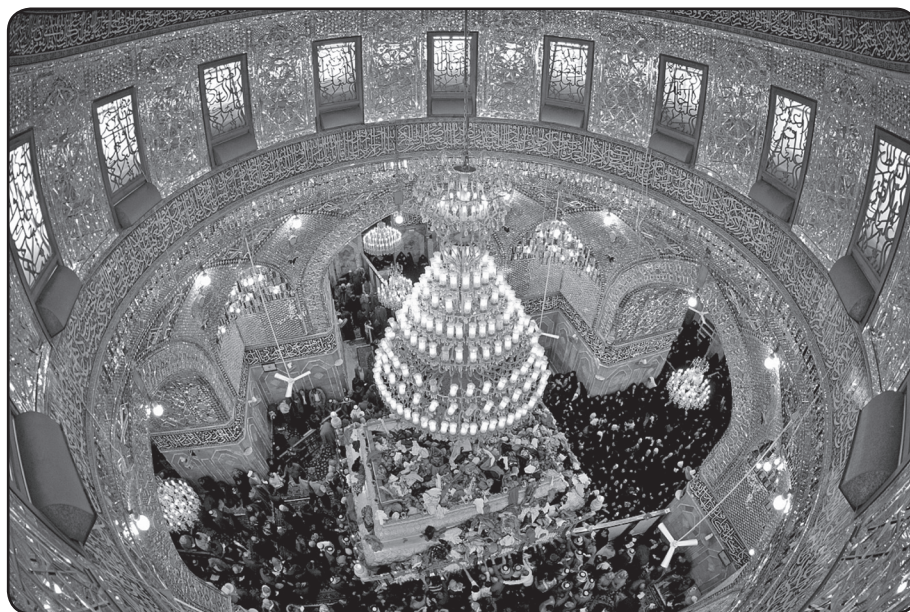
در سال ۱۳۱۱ قمری بالای درب قبله حرم، ساعت
بزرگی از طرف حاج امین السلطان (صدر اعظم محمدعلی
شاه قاجار) نصب گردید که این ساعت هنوز هم موجود
است.^{۲۳}

در سال ۱۳۸۵ قمری به دستور مرجع بزرگ شیعه
آیت‌الله العظمی سید محسن حکیم، ضریح نقره‌ای فعلی
حرم مطهر ساخته و بر مزار آن حضرت نصب شد.^{۲۴}

در سال ۱۳۸۹ قمری (۱۳۴۷ش) وقتی رژیم بعثی به
حکومت رسید، اداره کامل عتبات عالیات را زیر سیطره
خود قرار داد و نذورات و هدایای مردمی را به زور تصرف

کرد؛ به همین سبب مردم به اشاره و فتوای بعضی مراجع، هدایا و نذورات خود را به ضریح نمی‌ریختند و به دفاتر مراجع می‌دادند یا خودشان در راستای منافع حرم خرج می‌کردند. در این دوره حرم حضرت عباس علیه السلام مانند سایر اماکن متبرکه، نه تنها ترمیم و بازسازی نشد، بلکه تخریب‌هایی نیز انجام گرفت. به‌ویژه در انتفاضه شعبانیه سال ۱۴۱۱ قمری چندین گلوله توپ به گنبد نورانی حرم مطهر اصابت کرد و بخش عمده‌ای از دیوار حرم فرو ریخت.^{۲۵}

پس از سقوط رژیم صدام در سال ۱۴۲۴ قمری، مدیریت حرم تحت اشراف مرجعیت شیعه قرار گرفت و در تاریخ ۲۰۰۳/۵/۲۴ تولیت آن حرم از سوی آیت‌الله العظمی سیستانی منصوب شد و از این تاریخ، دوره جدیدی در تاریخ اداره حرم حضرت ابوالفضل العباس علیه السلام گشوده شد و بازسازی و توسعه در سطح گسترده‌ای آغاز گردید، بازسازی سرداب حرم حضرت از اقدامات مهم سال جاری است.

پی نوشت ها:

۱. عبدالجواد کلیددار، تاریخ کربلا و حائر حسینی، ترجمه مسلم صاحبی، ص ۳۶۹.
۲. سلمان هادی آل طعمه، تراث کربلا، ص ۶۱.
۳. تاریخ کربلا و حائر حسینی، ص ۳۷۰.
۴. دیوان شیخ محمد سماوی، مجالی اللطف بارض الطف، ص ۴۵.
۵. دائرة المعارف تشیع، ج ۱، ص ۶۶.
۶. همان.
۷. شبکه جهانی الکفیل به نقل از تاریخ العتبة العباسية المقدسه، حاج عبدالامر قریش (دست نوشته).
۸. تراث کربلا، ص ۶۲.
۹. شبکه جهانی الکفیل، همان.
۱۰. شبکه جهانی الکفیل، همان.
۱۱. همان.
۱۲. دائرة المعارف تشیع، ج ۱، ص ۶۶.
۱۳. دائرة المعارف تشیع، ج ۱، ص ۶۷.
۱۴. همان.
۱۵. همان.
۱۶. همان و مجالی الطف، ص ۴۳ و تاریخ کربلا و حائر حسینی، ص ۳۵۱.
۱۷. المعارف تشیع، ج ۱، ص ۶۷.
۱۸. تاریخ کربلا و حائر حسینی، ص ۳۵۲ - ۳۵۳.
۱۹. ر.ک: مقاله وقف نامه موقوفات سرداران قزوینی در ایروان، عمادالدین کازرونی.
۲۰. شبکه جهانی الکفیل، همان و تاریخ کربلا و حائر حسینی، ص ۳۵۰ - ۳۵۳.
۲۱. تراث کربلا، ص ۶۳.
۲۲. شبکه جهانی الکفیل، همان.
۲۳. تراث کربلا، ص ۶۴.
۲۴. دائرة المعارف تشیع، ج ۱، ص ۶۷.
۲۵. شبکه جهانی الکفیل.